

Інтеграція і дезінтеграція у сучасній глобальній економіці

Безрукова Н.В.

Вступ. У сучасній глобальній економіці постійно спостерігаються процеси інтеграції та дезінтеграції, які зумовлені рядом факторів економічного, соціального та політичного характеру. Процеси інтеграції, з одного боку, вимагають від держав, що об'єднуються, пошуку компромісних рішень у різних сферах суспільного життя та узгодження взаємних інтересів. Інтеграція є процесом, який неминуче веде до втрати державами самостійності у вирішенні певних питань, але надає їм можливість отримати переваги від існування в «єдиній родині держав», що мають спільні інтереси та проводять узгоджену політику. Дезінтеграція, з іншого боку, надає державі самостійність та незалежність у визначенні напрямів подальшого економічного, культурного, політичного розвитку, але в той час позбавляє переваг існування в «єдиній родині». В той же час дезінтеграція не є руйнівним явищем сучасної глобальної економічної системи, а навпаки, стає джерелом утворення нових об'єднань – іноді більш продуктивних. Дезінтеграція є об'єктивним процесом сучасної світової економіки, і, в більшості випадків, обумовлена економічними причинами, такими як, наприклад, економічний тиск однієї держави через використання власної політичної міцності. В даному контексті дезінтеграція сприяє здійсненню ефективних кроків на шляху розвитку нових інтеграційних процесів. Отже, процеси інтеграції та дезінтеграції, які відбуваються у глобальній економіці та викликають економічну та політичну напруженість в окремих регіонах, призводять до перебудови системи міжнародних економічних відносин та зміни центрів геополітичного впливу. Саме ці процеси сприяють подальшому існуванню глобального соціально-економічного простору, в якому кожна держава може знайти оптимальний шлях розвитку, який не обмежується тиском з боку інших країн.

Дослідженням процесів інтеграції та дезінтеграції світової економіки займалися ряд науковців, серед яких на особливу увагу заслуговують праці

Б. Баласси, Й. Фенга, Г. Хавбауера, М. Емерсона, Д. Бонде, Д. Дженни, В. Зуєва, Д. Лук'яненко, А. Поручника та інших.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів інтеграційних та дезінтеграційних процесів у глобальній економіці, оцінка їх причин та наслідків.

Результати.

Інтеграційні процеси, які відбуваються у сучасному світовому господарстві, є дієвими каталізаторами його розвитку. Світове господарство перетворилося на мережу інтеграційних об'єднань, які взаємодіють між собою.

Але у сучасних умовах розвитку міжнародних економічних відносин інтеграційні процеси призводять до конфлікту інтересів окремої держави та інтересів наднаціонального утворення в цілому. Крім того, інтеграційні процеси породжують протиріччя між державними інтересами в інтеграції та зацікавленістю окремих суб'єктів господарювання – підприємствами та організаціями, які часто не бачать конкретних економічних переваг від інтеграції. Вирішення даних протиріч можливо шляхом цілеспрямованого управління інтеграційними процесами, які мають призвести до підвищення ефективності та конкурентоспроможності національної економіки в цілому. В цих умовах доцільно забезпечити узгодження політичних інтеграційних мотивів держави та економічних інтересів окремих господарюючих суб'єктів. Це можливо через обґрунтовану раціоналізацію державних витрат, а саме надання пільгового фінансування тим підприємствам, які підтримують інтеграційні пріоритети держави та експортують товари у країни, що входять до інтеграційного об'єднання. Тобто позитивний економічний ефект від інтеграції повинні відчувати господарюючі суб'єкти держави, а не лише політична еліта.

Основне завдання держави в процесі інтеграції – це постійно оцінювати результативність подальшої інтеграції з метою визначення її меж, за якими її поглиблення стає неефективним та діє проти інтересів суб'єктів господарювання. Так, не завжди проходження всіх форм інтеграції – від зони преференційної торгівлі до економічного та політичного союзу – є доцільним.

Глибока інтеграція, як правило, виявляється ефективною при об'єднанні невеликих держав близьких за рівнем економічного розвитку (середній, або вище середнього) з досить високим рівнем зрілості національних економік, які мають культурну близькість та схожі за політичним устроєм. Більшість інтеграційних об'єднань де-факто існують на рівні зон преференційної або вільної торгівлі, отримуючи переваги від вільного пересування товарів та послуг між ними. Так, за даними Світової організації торгівлі (СОТ) на кінець 2015 р. в світі було зареєстровано 423 регіональних торговельних угоди. Найбільшими серед них є Європейський Союз, Північно-американська угода про вільну торгівлю, Асоціація країн південно-східної Азії (АСЕАН). На ці три об'єднання країн приходить 55 % світового експорту та 58 % світового імпорту [1, с. 46].

В процесів інтеграції країна отримує певні економічні переваги, які виникають за рахунок «ефекту масштабу», тобто економіки держав, що інтегруються, маючи декілька галузей спеціалізації, отримують ємкий ринок збуту власної продукції.

Однак, поряд з інтеграційними процесами у глобальній економіці завжди відбувалися дезінтеграційні процеси. І зараз ми є їх свідками майже на всіх континентах.

Дезінтеграція, з одного боку, призводить до ослаблення взаємозв'язків та руйнування інтеграційних об'єднань. Однак цей процес не можна розглядати тільки з негативної сторони, оскільки руйнування окремих інтеграційних об'єднань веде до створення нових.

Дезінтегруються, як правило, імперії та багатонаціональні держави [2]. Підтвердженням цього є дезінтеграційні процеси в Східній Європі, СРСР, СНД. Але після дезінтеграції держави шукали нові вектори інтеграції, які зміцнили б їх економічне становище. На основі аналізу дезінтеграційних процесів в СНД, можемо визначити їх основні причини: політичний, економічний та культурний тиск з боку Російської Федерації, нерівноправність відносин між країнами-

учасницями Співдружності, залежність держав від постачань нафти та газу із Росії, яка маніпулювала цінами на ці ресурси у власних інтересах.

На теренах СНД з'явилося кілька нових угруповань, але в одних з них спостерігається домінування Росії, що викликає ряд проблем, які стають причинами дезінтеграції (Союз РФ та Білорусі, Митний Союз), інші – майже не працюють, оскільки держави обрали європейський вектор інтеграції (ГУАМ), а деяким взагалі не довелося реалізуватися (Центральноазіатський економічний союз).

Слід зазначити, що в Союзі Росії та Білорусі, який почав своє існування в 1997 році, вже з 2006 року з'явилося багато перешкод для подальшої інтеграції. Це пов'язано перш за все із збільшенням цін на газ для Білорусі. Після чого президент О. Лукашенко заявив про намір збереження незалежності та суверенітету Білорусі [3]. Зараз, згідно результатів соціологічного опитування, яке було проведене Білоруським інститутом стратегічних досліджень, 54,8% респондентів заявили, що вони категорично «проти» побудови союзної держави з Росією [4]. Взагалі, по причині економічних та політичних суперечок, зокрема «молочної війни», процес інтеграції між двома державами іде досить складно та нагадує поступову дезінтеграцію. Суб'єкти господарювання Білорусі поступово виходять на нові ринки, в тому числі і Європейського Союзу, позбавляючись домінуючого впливу Росії.

Функціонування Митного союзу Євразійського економічного союзу, членами якого є Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизія та Вірменія також відбувається досить проблематично, оскільки переваги від функціонування даного союзу головним чином отримує РФ [5]. Так, на думку політолога В.Б. Пастухова, митний союз має не економічну, а скоріше ідеологічну основу [6]. Доказом цього є той факт, що 1 січня 2015 року Білорусь повернула прикордонний контроль на кордоні з Росією. Також білоруська влада заявила про плани відмовитися від рубля у розрахунках з РФ та повернутися до доларів США. Ці події є яскравим прикладом дезінтеграційних процесів, які є

наслідком порушення Росією укладених домовленостей та політичного і економічного тиску на інші держави-члени об'єднання.

Прагнучи позбавитися тиску Росії та з метою орієнтації на європейські цінності, Грузія, Україна, Азербайджан та Молдова створили регіональну організацію ГУАМ у 1997 році. У 2006 році країни-учасниці підписали протокол про створення зони вільної торгівлі [7]. Однак зараз можна сказати, що організація не досягла тих цілей, які перед нею ставилися. Лише у 2015 році інтерес до ГУАМ почав поновлюватися. Так, 27 березня 2017 року в Києві був проведений саміт країн-учасниць, темою якого була організація угоди про вільну торгівлю та транспортного коридору в рамках ГУАМ [8]. Під час зустрічі був підписаний ряд документів щодо запровадження зони вільної торгівлі між країнами, зокрема, протокол про взаємне визнання результатів митних процедур щодо товарів та транспортних засобів, які перетинають державні кордони країн-членів ГУАМ [9]. Введення в дію зони вільної торгівлі планується в 2017 році.

Центральноазіатський економічний союз – це нереалізований проект політико-економічного об'єднання, у склад якого мали увійти Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменія, Узбекистан. Ідею створення даного угруповання запропонував президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв у 2007 р. Але проект не був реалізований через досить різні інтереси держав та відсутність підтримки з боку колишнього президента Узбекистану Іслама Каримова [10].

Процес дезінтеграції сприяє прийняттю нових ефективних рішень, створенню нових угруповань. Цей процес стає невід'ємною рушійною силою глобальної економіки, підвищуючи ефективність функціонування глобальної економічної системи в цілому. В даний час змінюються та доповнюються причини об'єднання країн. Якщо у ХХ ст. головними причинами інтеграції були схожість економічного розвитку, територіальна близькість, демонстраційний ефект, «ефект доміно», то у ХХІ ст. під впливом стрімкого розвитку нових технологій, інноваційних процесів, вичерпання природних

ресурсів причини інтеграції змінюються [11]. Зараз до причин об'єднання країн можна віднести технологічну насиченість, наявність природно-ресурсної бази, яка може об'єднати країни навіть різного рівня економічного розвитку та різного територіального розташування. Можливо прослідкувати закономірність: технологічно розвинуті країни, як правило, бідні в плані наявності ресурсів. Саме тому вони можуть об'єднуватися з країнами, рівень розвитку яких нижче, але які мають достатню ресурсну базу. Так, технологічно розвинуті країни отримують доступ до природно-ресурсної бази, а ресурсно багаті країни – доступ до технологій. Часто причинами інтеграції стають наміри створення масштабного внутрішнього ринку країн, що веде до утворення замкнутих економічних блоків та зменшує залежність економік держав від зовнішніх факторів (табл. 1) [12, с.22]. Тобто у світовому господарстві конкурують між собою не держави, а їх інтеграційні об'єднання, оскільки окрема держава, ізольована від інших, навіть при наявності всіх елементів «ромбу М. Портера» [13] не може конкурувати з продуктивним об'єднанням країн, взаємодія яких забезпечує синергічний ефект. Особливо цей процес простежується в зрілих інтеграційних об'єднаннях.

Таблиця 1

Питома вага експорту всередині інтеграційних угруповань у відношенні до загального експорту [12, с.22]

Об'єднання країн	Роки, %		
	1995	2000	2005
ЄС28	91,6	92,5	91,2
НАФТА	87,2	90,8	90,4
МЕРКОСУР	33,9	27,7	19,9
АСЕАН	41,9	39,0	39,4

В сучасних умовах розвитку міжнародних економічних відносин стабільність економічного розвитку національних економік залежить значною мірою від ступеня їх інтеграції та політики регіонального співробітництва. Але особливо слід підкреслити, що така інтеграція має бути продуктивною та взаємовигідною для країн, що об'єднуються. Створення непродуктивних

регіональних об'єднань з домінування однієї країни рано чи пізно призводить до дезінтеграційних процесів.

Для сучасних міжнародних економічних відносин характерним є процес збільшення відкритості національних економік, що веде до постійного збільшення угод про створення зон преференційної та вільної торгівлі, які доповнюються угодами про подальше співробітництво країн в різних сферах.

Інтеграція економік носить регіональний характер і, з одного боку, суперечить процесу глобалізації, оскільки призводить до формування регіональних економічних блоків, в яких замикаються торговельні, інвестиційні, міграційні процеси. Країни надають одна іншій взаємні преференції, які створюють переваги в конкурентній боротьбі з іншими країнами. Але, з іншого боку, новостворені угруповання взаємодіють між собою в торговельній, інвестиційній та міграційних сферах. Цей факт призводить до створення глобального економічного простору, в якому взаємодіють всі країни світу.

Багато в чому процесу взаємодії регіональних об'єднань сприяють транснаціональні корпорації, які здійснюють торговельні та інвестиційні операції в усіх країнах світу і отримують переваги глобального розміщення (табл.2) [14, с.15]. G20, АТЕС, НАФТА є провідними реципієнтами іноземних прямих інвестицій. В той же час транснаціональні корпорації з країн G20, АТЕС, НАФТА залишаються провідними світовими інвесторами. Це значно посилює взаємодію між регіонами світу.

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції по групах країн в 2015-2016 рр. [14, с.15]

Об'єднання країн	Обсяг інвестицій, млрд.дол.США		Питома вага в загальносвітовому обсязі, %	
	2015	2016	2015	2016
G20	888	1147	50	66
АТЕС	913	926	51	53
НАФТА	423	452	24	26
Співдружність націй	259	488	15	28
БРІКС	258	277	15	16

АКТ (Країни Африки, Карибського басейну і Тихого океану)	56	51	3	3
--	----	----	---	---

В той же час значна частина інвестиційних потоків замикається всередині інтеграційних об'єднань (табл. 3) [14, с.16].

Таблиця 3

Інвестиції всередині окремих груп країн

Об'єднання країн	Інвестиції всередині окремих груп країн, %	
	2010	2015
G20	46	43
НАФТА	16	15
АТЕС	44	48
БРІКС	3	10
Співдружність націй	20	20
АКТ	6	11

Одночасно поряд з активними інтеграційними процесами, відбуваються дезінтеграційні, які ведуть до формування регіональних торговельних та інвестиційних блоків країн. Але якщо брати до уваги G20, то країни «великої 20» є учасниками різних інтеграційних групувань, що свідчить про посилення взаємодії економік. Так, збільшення інвестицій до країн G20 було наслідком різкого збільшення інвестицій до Великобританії, США, Австралії та Росії в результаті процесів злиття-поглинання (табл. 4) [14, с.17].

Таблиця 4

Злиття-поглинання всередині окремих груп країн (млрд. дол, %) [14, с.17]

Об'єднання країн	Внутрішні злиття-поглинання			Внутрішні злиття-поглинання до загальних злиттів-поглинань		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
G20	81	276	299	39	61	76
НАФТА	42	57	56	31	26	40
АТЕС	204	173	173	63	45	50
БРІКС	2	3	22	5	6	22
Співдружність націй	20	22	6	-	14	6
АКТ	4	0,2	0,01	56	6	0,2

Отже, процеси злиття-поглинання активно відбуваються в країнах G20 особливо в таких секторах, як нафтогазова, виробництво напоїв та електроніка. Країни АТЕС залишаються головним джерелом глобальних інвестицій. Країни НАФТА є як джерелом (25 % світових закордонних інвестицій у 2016 році), так і реципієнтом глобальних іноземних інвестицій (30 % інвестицій найкрупніших 500 транснаціональних корпорацій). Іноземні інвестиції до країн БРІКС перевищують їх інвестиції до інших країн. Співдружність націй (52 країни) є чистим реципієнтом інвестицій, більшість з яких концентрується у Великобританії, Сінгапурі, Канаді, Австралії та Індії. Країни АКТ є чистими імпортерами інвестицій [14с.18-20].

Наслідки дезінтеграції для транснаціональних корпорацій, як основних суб'єктів глобалізації, не можна оцінювати однозначно. Так, з одного боку, доступ на ринки цих країн ускладнюється через появу певних обмежень. Але з іншого боку, створення нових більш продуктивних інтеграційних об'єднань діє на користь транснаціоналізації економіки, оскільки корпорації з часом отримують спрощений доступ на ринки країн новоутвореного інтеграційного угруповання, яке функціонує більш ефективно ніж минуле.

Також, окремі інтеграційні об'єднання країн виступають членами глобальних економічних організацій. Так, не тільки країни-члени ЄС, але і Євросоюз як митний союз є членом Світової організації торгівлі. Це сприяє подальшій торговельній лібералізації та інтенсифікації процесу глобалізації в цілому.

Висновок. Отже, у сучасній глобальній економіці існують як об'єднуючі фактори (розширення ринків збуту, доступ до сировинної бази та технологій, створення замкнутих економічних блоків, підвищення конкурентоспроможності національних економік та ін.), так і дезінтегруючі фактори (економічні, культурні, політичні розбіжності, прагнення позбавитися домінування інших країн, переорієнтація на більш перспективні розвинуті ринки). Так, окремі існуючі інтеграційні зв'язки втрачають свою актуальність, що призводить до дезінтеграції країн. Однак цей факт стимулює держави

створювати нові інтеграційні об'єднання, які мають стати більш продуктивними та взаємовигідними для національних економік.

Список використаних джерел

1. World Trade Statistical Review 2016 / World Trade Organization. – N.-Y.: WTO, 2016. – 163 p.
2. Кремень В.Г. Трансформація особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації / В.Г. Кремень // Педагогіка та психологія. – 2008. – № 2. – С. 5-14.
3. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь. Интервью Александра Лукашенко представителям средств массовой информации Беларуси и зарубежья. 14.01.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20081006235808/http://president.gov.by/press37458.print.html>.
4. Зеленкова А. Белорусы не хотят строить с Россией союзное государство / А. Зеленкова // Завтра твоей страны. – 28 мая 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zautra.by/art.php?sn_nid=4302&sn_cat=7.
5. Ходасевич А. Таможенный союз добил белорусскую экономику / А. Ходасевич // Независимая газета. – 26 августа 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/cis/2013-08-26/1_belorussia.html
6. Пастухов В.Б. Развод по-евразийски / В.Б. Пастухов // Главком. – 20 августа 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/columns/pastuhov/121899-razvod-po-evrazijski.html>.
7. Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ. Официальный сайт организации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://guam-organization.org/node/240>.
8. ЗВТ і транспортний коридор у рамках ГУАМ обговорюють на саміті організації в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28393093.html>. (27.03.2017).

9. В Киеве подписали протокол соглашения о зоне свободной торговли между странами ГУАМ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.hromadske.ua/posts/v-kyeve-podpysaly-protokol-sohlasheniya-o-zone-svobodnoi-torhovle-mezhdu-stranamy-huam>. (27.03.2017).

10. Казахстанский политолог: Ислам Каримов отказался «подыграть» Нурсултану Назарбаеву [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://regnum.ru/news/polit/991422.html>. (23.04.2008).

11. Анисимов А. Структурно-топологическая модель интерпретации экономических данных на примере евразийских интеграционных процес сов / А. Анисимов, А. Попова // Евразийская экономическая интеграция. – 2014. – № [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eabr.org/r/research-publication/eei/index.php?id_16=44797.

12. The UNCTAD Handbook of Statistics 2016 /United Nations Conference on Trade and Development. – Geneva: UNCTAD, 2016. – 264 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat41_en.pdf.

13. Porter M. Competitive Advantage of Nations / M. Porter. – 2nd. ed. – New York: Free Press, 1998. – 896 p.

14. World Investment Report 2017 / United Nations Conference on Trade and Development. – Geneva: UNCTAD, 2017. – 252 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf.

Анотації

Безрукова Н.В.

Інтеграція і дезінтеграція у сучасній глобальній економіці

Характерною рисою сучасної глобальної економіки є процеси інтеграції та дезінтеграції країн, які зумовлені рядом факторів економічного, соціального та політичного характеру. Процеси інтеграції, з одного боку, вимагають від держав, що об'єднуються, пошуку компромісних рішень у різних сферах суспільного життя та узгодження взаємних інтересів. Дезінтеграція, з іншого боку, надає державі самостійність та незалежність у визначенні напрямів подальшого економічного, культурного, політичного розвитку. В той же час дезінтеграція не є руйнівним явищем сучасної глобальної економічної системи, а навпаки, стає джерелом утворення нових об'єднань – іноді більш продуктивних.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів інтеграційних та дезінтеграційних процесів у глобальній економіці, оцінка їх причин та наслідків.

В статті досліджено переваги та недоліки інтеграційних та дезінтеграційних процесів. Окреслені основні завдання, які стоять перед державою в процесі інтеграції. Окрема увага в статті приділена аналізу причин дезінтеграції країн. Досліджено особливості дезінтеграційних процесів на прикладі окремих інтеграційних об'єднань. Розкриті причини інтеграції країн, які призводять до створення замкнених економічних блоків, які конкурують між собою.

На основі проведеного дослідження зроблені висновки, що у сучасній світовій економіці постійно відбуваються процеси інтеграції та дезінтеграції. Вони потребують постійного аналізу, оскільки утворення нових об'єднань вимагає критичної оцінки досвіду функціонування минулих.

Ключові слова: інтеграція, дезінтеграція, глобальна економіка, міжнародні економічні відносини, світове господарство.

Безрукова Н.В.

Интеграция и дезинтеграция в современной глобальной экономике

Характерной чертой современной глобальной экономики являются процессы интеграции и дезинтеграции стран, обусловленные рядом факторов экономического, социального и политического характера. Процессы интеграции, с одной стороны, требуют от объединяющихся государств поиска компромиссных решений в различных сферах общественной жизни и согласования взаимных интересов. Дезинтеграция, с другой стороны, предоставляет государству самостоятельность и независимость в определении направлений дальнейшего экономического, культурного, политического развития. В то же время дезинтеграция не является разрушительным явлением современной глобальной экономической системы, а наоборот, становится источником образования новых объединений - иногда более продуктивных.

Целью статьи является исследование теоретических и практических аспектов интеграционных и дезинтеграционных процессов в глобальной экономике, оценка их причин и последствий.

В статье исследованы преимущества и недостатки интеграционных и дезинтеграционных процессов. Очерчены основные задачи, которые стоят перед государством в процессе интеграции. Особое внимание в статье уделено анализу причин дезинтеграции стран. Исследованы особенности дезинтеграционных процессов на примере отдельных интеграционных объединений. Раскрыты причины интеграции стран, которые приводят к созданию замкнутых экономических блоков, которые конкурируют между собой. На основе проведенного исследования сделаны выводы, что в современной мировой экономике постоянно происходят процессы интеграции и дезинтеграции. Они требуют постоянного анализа, поскольку образование новых объединений требует критической оценки опыта функционирования прошлых.

Ключевые слова: интеграция, дезинтеграция, глобальная экономика, международные экономические отношения, мировое хозяйство.